

AHMED PAŞA DİVANI'NDA TÜRLER

Meheddin İSPİR*

ÖZET

Edebî türler Divan Edebiyatı'nda işlenmesi gereken sorunlardan biridir. Bugüne kadar bu konuya genellikle bütünsel açıdan yaklaşmıştır. Bu çalışmada bütünsel yaklaşımlardan farklı olarak edebî türlerin mısralara, beyitlere, kaside, gazel vd. nazım şekillerine nasıl yansıtıldığı gösterilmeye çalışıldı. Bunu yaparken Ahmed Paşa Divanı örnek olarak alındı ve bu divandaki edebî türler söz konusu yöntemle sınıflandırılmaya çalışıldı.

Divan Edebiyatı'nda türler, nazım şekilleri, muhteva, bir eserin işleniş şekli ve üslup göz önünde bulundurularak tasnif edilmeye çalışılmıştır. Tür veya türün oluşum aşamasını oluşturan anlatımlar nasıl başlatılmış, ne şekilde geliştirilmiş, genişleme veya daralma tür üzerinde yeni türlerin oluşumunu nasıl etkilemiştir? Bir mısra bir türün başlatıcısı olabildiği gibi, bir beyit anlam genişlemesiyle başlı başına bir tür oluşturabilmiştir. Bir beyitten alınan bir konu genişletilerek ve ayrıntılara inilerek açılım kazanmış, bu açılım yeni türlerin oluşumuna zemin hazırlamıştır. "Türlerin yalnızca müstakil yapılarda aranmayacağı da mevcut örneklerden anlaşılmaktadır. İngiliz Edebiyatı'nda ağıtın (elegy) ikili mısralardan dörtlü mısra haline dönüştürülmesi gibi, mısra seviyesinden başlayarak, müstakil eser ölçüsüne ulaşmaya kadar türlerin şekli gelişiminin takibi gerekir. Bu işe divanlardaki fertlerden başlayıp, müstakil eser halindeki mesneviye kadar ulaşılabilir."¹

Divan şiirinde kullanılan nazım şekillerinden yola çıkarak bir şairin divanını baştan sona inceleyip tür açısından beyitlere yaklaşmak, çoğu zaman tek başına bir anlam bütünlüğüne sahip olan ve diğer beyitlerden bağımsız olarak işlenen beyitlerin her birini gözden geçirerek hangi türe alınabileceğini veya hangi türe bu beyitlerin konulabileceğini düşünmek, Divan şiirinin ve Divan edebiyatındaki türlerin şekillenmesinde bizlere büyük kolaylık sağlayacaktır. Bu yaklaşımla ele alıp incelediğimiz Ahmed Paşa Divanı'nda tespit edebildiğimiz türleri şu şekilde sıralayabiliriz:

* Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

¹ Akkuş, Metin, Türk Edebiyatında Türlerin Tasnifi ve Divan Edebiyatında Tasnif Problemi, Osmanlı Edebiyat Araştırmaları, Atatürk Üniv. Fen-Ed. Fak. Yay., Erzurum 2000, s.22.

A-DİNİ TÜRLER

Türk edebiyatının ele alıp işlediği konular arasında din önemli bir yer tutar. İslam dinini okuyucuya öğretmek, okuyucuya ahlaki dersler vererek onları eğitmek amaçlarının yanında, şiire güzellik katmak, şiirin söyleyiş biçimini zenginleştirmek, geniş olayları telmih yoluyla okuyucuya hatırlatıp öz bir anlatımla okuyucuyu etkilemek, yerleşmiş geleneği geliştirerek sürdürmek, günün edebi anlayışını en iyi şekilde yansıtmak gibi düşüncelerden dolayı da dine ve dini türlere önem verilmiştir.

Dini türler "Tanrı-kul ilişkisini ifade edenler, insan-peygamber ilişkisini ifade edenler, toplum-insan ilişkisini ifade edenler"² şeklinde sınıflandırılırsa Allah'ın birliğini anlatan tevhid, Allah'a sığınma, yalvarış ve yakarışı işleyen münacat, Allah'ın 99 ismini konu alan esmâü'l-hüsna, türleri Tanrı- kul ilişkisini; Hz. Peygamber'i öven ona duyulan sevgiyi dile getiren na't, onun doğumunu konu alan mevlid, isimlerini konu alan esma-i nebi, mirac olayını anlatan miracname, savaşlarını anlatan gazavatname, portresini veren hilye ve şemal, Mekk'e'den Medine'ye göçünü anlatan hicretname, 40 hadisini bir araya getiren hadis-i erbain (kırk hadis, 100 hadis, 1000 hadis, peygamberlerin hayatını anlatan kısas-ı enbiya, enbiyanameler gibi türler insan-peygamber ilişkisini; ramazan ayını anlatan ramazaniye, dini bayramları anlatan ıydiye, hac menzillerinden bahsedilen menasikü'l-haclar, kabenameler, faziletnameler gibi türler ise toplum-insan veya zaman-tabiat-insan ilişkisini ifade ederler.³ Ahmet Paşa Divanı'nda bu dini türlerden *Tevhid*, *münacât* ve *na't* türlerine yer verilmiştir.

1-Tevhid: "Birlemek" demektir. Allah'ın varlığını, birliğini, sonsuz gücünü ve kudretini, sıfatlarını vb. anlatan edebî türlere tevhid denir.⁴

Ahmed Paşa Divanı'nda Bismelenin sırrını anlatan mesnevi nazım şekliyle yazılmış 8 beyitlik I.Bölümden sonra Tevhid'e geçilmiştir. II. Bölüm olan ve mesnevi nazım şekliyle yazılan Dibâce'nin ilk 14 beyti Tevhid türündedir. Burada, Allah'ın yaratıcılığı, kainata yön verışı, insanın kainatın bir parçası oluşu anlatıldıktan sonra, insanı yaratan Allah'a şükretmek gerekliliği üzerinde durulur.

1 Yaradan hakkı için ki cân ol verir
Bir avuç turâba cihân ol verir

² Akkuş, Metin, Osmanlı Kültürünün Tanıtılmasında Edebi Türlerin Önemi, A.g.e., s.43

³ Kurnaz, Cemal, Dini Edebiyat Türleri ve Dini Edebiyatımızın Bu günü Hakkında Düşünceler, Divan Edebiyatı Yazıları, Akçağ Yayını, Ankara, 1997, s.277-283

⁴ Pala, İskender, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, Akçağ Yay. Ankara 1999, s.492.

- 9 Şükür ni'met oldu çü şükr ister ol
Sana şükre yâ Rabbi kim bula yol
- 14 Çün ol hân-ı yağmaya ettin salâ
Ne bigâne kaldı ne hod âşinâ⁵

2-Münacaât: Allah'a yalvarma, yakarma günahlardan af dileyerek yaratıcının büyüklüğüne sığınma konularını işleyen, manzum olarak ortaya konan bir türdür.⁶ Buradaki münacatta şair sınırsız günah işlediğini, bu günahlarının celal sıfatıyla cehennemi yaratan, cemal sıfatıyla cenneti yaratan Allah hakkı için, gözü yaşlıların yüzü suyu için affedilmesini, gönlünün masivadan temizlenmesini, ayıplarının örtülmesini Allah'tan diler. Allah'ın sonsuz rahmetine sığınır.

2. Mesnevi'nin 38-47. beyitleri bu türde yazılmıştır.

- 38 Hudâya adedsiz günah eyledik
Amel defterin rû-siyâh eyledik
- 40 Gözü yaşlıların yüzü suy' için
Bu micberde yanan ciger büy' için
- 41 Çü afvına dayandık ettik günâh
Yine afvın olsun bize öZR-hâh
- 47 Bizi nâr-ı kahrından âzâd kıl
Makamatımız cennet-âbâd kıl

3-Na't: Lügat manası olarak na't; bir kimsede bulunan özellikleri anlatmak, onu vasıflandırmak, meth etmek, tarif etmektir. Edebî bir terim olarak da; Hz. Peygamber'in özellikleri üzerine söylenen, O'nu övmek maksadı ile kaleme alınan şiirlere verilen isimdir.⁷ Bu divandaki na'tlerde, Hz. Muhammed'in varlıkların en üstünü oluşu, cihanın onun nurunun tecellisi oluşu, yer ve göklerin, kainatın onun adına yaratılışı, onun hayattayken yaptıkları, mirac mucizesi ve diğer önemli mucizeleri, karanlık içindeki dünyayı aydınlatması gibi özellikleri üzerinde durulmuş ve onun adının anılıp yüceltilmesi istenmiştir.

Divan'da 2. Mesnevi'nin 15-37. beyitleri; 3. Kaside (30 beyit); 5. Kaside'nin 1. beyiti, 6. Kaside'nin I. Bölümü (17 beyit) Na't türünde yazılmıştır.

⁵Tarlan, Ali Nihad, Ahmed Paşa Divanı, Akçağ Yay., Ankara 1992.

⁶Pala, İskender, A.g.e., s.369.

⁷Yeniterzi,Emine, Türk Edebiyatı'nda Na'tlar, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 1993, s.XIII.

3. Kaside'den
14 Bir parmağınla sîbini şakk cyledin mehin
Meşy etse da'vetinle şecer tan mıdır şehâ
5. Kaside'den
1 Sultan-ı rüsul hümamımızdır
Hurşid ü kamer gulamımızdır
6. Kaside'den
7 Dünya karanlık içre kalırdı uyarımasa
Kandil-i âsumanı celâli Muhammed'in
- 9 Ol bir vücuddur k'anı mir'at edindi Hak
Alemdede bulunur mu misali Muhammed'in

Dört Halife'yi öven şiirler de na't türüne girer. 5. Kaside'nin 2. beyti Hz. Ebubekir'e, 3. beyti Hz. Ömer'e, 4. beyti Hz. Osman'a, 5. beyti Hz. Ali'ye övgüdür.

Bû-Bekre muhib durur dil ü cân
Kim mucib-i ihtirâmımızdır

Fazl-ı Ömerye kâ'iliz biz
Kim mes'ele-i kelâmımızdır

B-TABIAT/ZAMAN İLİŞKİSİ ETRAFINDA ŞEKİLLENEN TÜRLER

Edebî türler içerisindeki tabiat/zaman ilişkisini dikkate aldığımızda mevsimler, geçiş dönemleri, bayram niteliği kazanmış özel günlerin şiirlere konu oluşturduğunu görürüz. Bu türde *bahariye*, *nevruziye*, *cemreviye*, *sayfiye* (*temmuziye*), *hazaniye* ve *şitaiye* yer alır. Bunlardan *nevruziye*, *bahariye* içerisinde, *cemreviye de şitaiye* içerisinde yer alabildiği gibi müstakil olarak da işlenebilir.

Bu divanda, mevsimler, genel özellikleriyle göz önünde bulundurulup tabiatın güzellikleriyle birlikte insanın duygularına hitap edecek şekilde ele alınmış tabiatdaki varlıklar kişileştirilerek okuyucuya sunulmuştur. Tabiatdaki her varlık insanın ayrı bir özelliğini yansıtır. Zaman geçicidir. Bu geçicilik insanı olumsuz yönde etkiler, insan yaşayışının ve duygularının şekillenmesine yön verir. Baharda neşelenen insan, sonbaharda hüzünlenir, kışın karamsarlığa kapılır.

1-Bahariye: "Mevsimler içinde en çok ele alınan ve en çok rağbete mazhar olan mevsim bahardır. Beyitlerde sahip olduğu ve arzettiği tabiat unsurlarının ve tabiat manzaralarının zikri ile de ele alınır.⁸ İlkbahar mevsiminin insan hayatındaki

⁸Tolasa, Harun, Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası, Sevinç Matbası, Ankara, 1973, s.453.

canlandırıcı, diriltici, hayat verici, güzelleştirici, hayalleri süslendirici oluşu nedeniyle şairler bu mevsimden etkilenmiş ve şiir yazmışlardır. Bahar mevsimini tasvir eden, baharın güzelliklerini anlatan, bahar döneminde tabiattaki değişimleri işleyen bu tür eserler zaman/tabiat/insan üçlüsü içerisinde ele alınır ve incelikleriyle ortaya konur.

Ahmed Paşa Divanı'nda *bahariye* başlığı altında yazılan kasideler olduğu gibi, bir kasidenin *nesib* bölümünü oluşturan kısmında da *bahariyelere* rastlanır. Bu *bahariyelere*de, bahar mevsiminin güzellikleri tasvir edilmiş, bu güzellikte bülbül-gül aşk ilişkisi işlenmiş, gül mevsimi olması nedeniyle bahar, sakî ve içki motifleriyle ele alınmış ve bu mevsimin geçici de olsa insanın gamını giderdiği belirtilmiştir. Bahara dangasını vuran varlıklar kendi özellikleriyle kişileştirilip baharın güzellikleri içerisinde ayrı görünüşleriyle ortaya konulmuşlardır. Gül tasvir edilirken bülbülle olan ilişkiden, aşktan, içkiden, benefşe tasvir edilirken alçak gönüllükten, saba yeli tasvir edilirken ferahlatıcılıktan, nergis tanıtırken sevgilinin kahçı bakışından bahsedilir.

23. Kasidenin ilk 9 beyiti, 25. kaside 'benefşe' redifli olup ilk 17 beyiti ve dua kısmı olan (49-52) beyitleri, 37. Kaside (37 beyit) tamamı, 38. Kaside yedi bölümden oluşmakta olup her bölümün tamamı *bahariye* türünde yazılmıştır. 38. Kasidenin 1. Bölümü 'sabâ' redifli olup 7 beyitten, 2. Bölümü 'gül' redifli olup 9 beyitten, 3. Bölümü 'gonca' redifli olup 8 beyitten, 4. Bölümü 'nergis' redifli olup 8 beyitten, 5. Bölümü 'lale' redifli olup 8 beyitten, 6. Bölümü 'susen' redifli olup 7 beyitten, 7. Bölümü ise 'bülbül' redifli olup 9 beyitten oluşmuştur. Toplam 7 bölümden oluşan 38. Kaside'nin her bölümünün ilk beyti aşağıda verilmiştir:

Erdi gül-zâra çün hevâ-yı sabâ
Doldu bu soffaya safâ-yi sabâ

Çün olur hâr içinde mesken-i gül
Nola sad-pâre olsa dâmen-i gül

Dudağından verir nişân gonca
Oldu can-bahş u dil-sitân gonca

Durdu mahmûr ile seher nergis
Eline aldı câm-ı zer nergis

Düzdü bağ içre encümen lâle
Aldı câm oldu bî-hazen lâle

Kıldı rengîn varakların süsen
Açdı gül gibi defterin süsen

Kıldı çün nâle vü figân bülbül
Eyledi râzını ayân bülbül

37. Kaside'den

- 1 Emvât-ı nebâtı yine ol Hayy-i tûvânâ
Enfâs-ı Mesîhîyle bugün eyledi ihyâ
- 2 Gök nakşı ayân oldu cihân âyinesinde
Yer yüzünü çün kıldı sabâ yeli mücellâ

Gazeller içerisinde baharla ilgili kelimeler, telakkiler, inanışlar mevcuttur. Ancak *bahariye* türüne dahil edebileceğimiz beyit sayısı azdır. 166. Gazel'in birinci ve ikinci beyitleri bu tür içerisine alınabilir.

Gül mevsimi irişdi mey-i ergavân gerek
Meclisde nuklümüz leb-i şeker-feşân gerek

Nergis semende bulduğu sîmin varakları
Derdi kenâr-ı câma ki zer der-miyân gerek

Diğer nazım şekilleri içerisinde sadece bir kıtada *bahariye* özelliği bulunmaktadır. 5 beyitten oluşan bu kıtanın 4. beyti şöyledir:

Çekip çak etti gamdan cübbesin gül
Benefşe saçlarını yoldu derler

2-Sayfiye (Temmuziye): Yaz mevsimini ele alıp işleyen şiirlerdir. "Divan'da sadece bir beyitte geçen bu mevsim, harareti ve yakması itibarı ile ele alınmaktadır. Beyitteki 'yakmak' kelimesinin kullanılışı tevriyelidir, buna dayanılarak da yaz, bir yiğite teşbih edilir.⁹ Bu beyit de "Der Vâsf-ı Hazan Migûyed" başlıklı 39. Kaside'nin 9. beyitidir.

Ne oldu sayfa ki yiğitlige teşebbüh idüp
Hararet içre yakardı cihân için yeksân

3-Hazaniye: Edebiyatımızda güz mevsimini tasvir eden, bu mevsimin özelliklerini ortaya koyan ve bu mevsimle insan arasında ilişki kurularak ömrün sonu, son bulma, yok olma ve yeniden dirilme gibi felsefî konuları da içerisinde yorumlayan çoğu zaman hayatın fani, insanın ölümlü oluşu nedeniyle dinî bir

⁹ Tolasa, Harun, A.g.e., s.455.

nasihatnameye de bürünebilen bir türdür. “İlkbahardan sonra, mevsim olarak en çok ele alınan sonbaharın, bilhassa, bir bitiş ve bir son buluş hali olması üzerinde durulur ve bu itibarla sık sık, ilkbaharla tezat açısından bir araya getirildiği görülür. Sonbahar’ın bu yönünü düşünürken şair, kötümser bir ruh haline bürünür.”¹⁰

Ahmed Paşa Divanı’nda 39. Kaside “Der Vâsî Hazan Miguyed” başlığı altında *hazaniye* türünde yazılmış bir şiidir. 22 beyitten oluşan bu *hazaniye*de hazan rüzgârının bağa ayak basmasıyla yeryüzünü altın renge boyadığını, her yeri dökülen yaprakların kapladığını, güzellik elbisesine bürünen dünyanın yine o elbiseyi çıkarmak zorunda olduğunu belirtir. Basiret ehli olanların bu mevsimin dünyanın canının kurtuluşuna vesile oluşunu anlayacağını, bu nedenle ömrü boş geçirmek yerine ayş u safâ ile hoş geçirmek gerektiğini ortaya koyar.

39. Kaside’den

1	Sipîde-dem ki kadem basdı bağa bâd-ı hazân
Döşedi atlas-ı zer-beft ayağına bostân
6	Egerçi cümlesi giydi libâs-ı gûn a gûn
Ve lîk sonra çıkarıp olur kamu uryân
7	Cihân libâsına aldanmasın sakın cânın
Yine çıkarsa gerekir çün ol libâsı cihân
14	Hayâl-i bâtıla bakma basîret ehli isen
Nazar kıl ana ki oldur salâh-ı cân-ı cihân
22	Müdanı ayş u safâ ile hoş geçir ömrü
Ki ten otağına nefîs-i azizdir mihmân

4-Şitaiye: Kış mevsimini tasvir eden bir türdür. Kışın gelişini, karın yağışını, soğukların başlamasıyla birlikte insanların sıkıntı içerisine girişini, karanlık ve sıkıntılı günlerin bu mevsimde oluşunu bu türün işlenişi içerisinde bulabiliriz.

Ahmed Paşa Divanı’nda 39. kaside’nin 11. beyiti:

Ne hikmet ola acep mevsim-i zemistâni
Ki pîr gibi lû’âb akıdır yere devrân

şeklindedir.

91. Gazel bu türde yazılmıştır. Bu gazelde kış mevsiminin soğukluğundan kurtulmak için kadeh çekmek gerektiğini, sevgililerin gönlündeki ateşe sığınmak suretiyle ısınabileceğini şair belirtir. Şair yaşama zevkini bu mevsimde ahbabların ruhunda arar, soğuğu onların ateşinde ısıtmak sevdasıyla hareket eder. Bu mevsim

¹⁰ A.g.e., s.456.

gam mevsimidir. Bu mevsimde can bağı kurumuştur. Orada ne bülbüller öter, ne de güller açar.

91. Gazel'den:

- 1 Serd şeklinden rakibin cân ü dil bî-tâb olur
Bu şitânın âteşi ancak ruh-ı ahbâb olur
- 6 Zemherîr-i gam urup huşk etti cân bağı diriğ
Anda ne bülbüller öte ne gül-i sır-âb olur
- 7 Bu zemistân üzre ne titresin ağyâr üstüne
Gel gir Ahmed gönlüne gör nice âteş-tâb olur

Şair, yaratılışının kendisine verdiği yaşam zevkini, yiyip içip eğlenme, sevgiliyle beraber olma, rindane bir hayat sürme özlemine, her fırsatta dile getirmiştir. Baharın güzellikleri insan içindir. O halde bu güzelliklerin kıymetini bilip, yaşama bağlanmalı, gezip yiyip içip eğlenilmelidir. Hazan, yeryüzünün başka bir şekle girmesi ve başka bir canlılık ifadesidir. Bu nedenle bu mevsimin de tadını çıkarmak, geçici dünyada fırsatı değerlendirmek gerekir. Bu düşüncelerle hareket eden şair, rindane kişiliğini bu türle de yansıtır.

Diğer şairlerin bu türde yazmış oldukları eserlere baktığımızda çıkaracağımız önemli bir sonuç şudur ki; her şair kendi dünya görüşüne göre mevsimlerin güzelliklerini, özelliklerini ortaya koyduktan sonra insan için bir ders çıkarma yoluna gitmiş, tabiatta var olan ve sürekli değişime uğrayan bir gidişatin insandaki etkisi ve insan yaşantısıyla bağıntısı etrafında görüşler ortaya koymuş ve değişik endişeleri dile getirmişlerdir.

C- AHMED PAŞA DİVANI'NDA YER ALAN DİĞER TÜRLER

1-Sakiname: “Sakinameler, sakiden, içkiden, içkinin çeşitlerinden, içki araç ve gereçlerinden, içki toplantılarından içki meclislerindeki yemeklerden”¹¹ kısaca; “içkiyle uzaktan yakından ilgili bir çok duygu, düşünce ve kavramı bazen tasavvufi, bazen dünyevi olarak ele alıp bir bütün olarak işleyen şiirlerdir.”¹² “Ahmed Paşa, aşk şiirleri yazmıştır. Bu aşk, maddî aşktır. Şair bütün şiirlerinde bu aşkı dile getirir. Sevgiliyi ya över ya da onun niteliklerini belirtir. Zaman zaman yanıp yakılarak

¹¹ Canım, Rıdvan, Türk Edebiyatında Sakinameler ve İşretmec, Akçağ Yayınları, Ankara, 1998, s.11

¹² Kortantamer, Tunca, Sakinamelerin Ortaya Çıkışı ve Gelişimine Genel Bir Bakış, Ege Üniv. Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, II. Prof. Dr. Harun Tolasa Özel Sayısı, İzmir, 1983, s.81

sevgiliden şikayet eder. Bazen de onunla senli benli konuşur. Şiirleri tasavvuftan uzaktır.”¹³

Ahmed Paşa'nın bu rindane kişiliği, yaşama zevki, yiyip içip eğlenmeye meyilli oluşu nedeniyle onun Divan'ında *sakiname* türüne girebilecek beyitlere en fazla yer verilmiştir. Divan'ı içerisinde sevgiliden, aşk ve şaraptan, sakiden ve sakinin özelliklerinden çokça bahsedilmiştir.

Bu divanda, *sakiname* özelliği taşıyan beyitlerde, sevgiliden, sevgilinin saçı, perçemi, kaş, gözü, gamzesi, kirpiği, yüzü, yanağı, ağzı, dudağı v.b. güzellik unsurlarından, sakiden, sakinin güzellik unsurlarından, içki ve içki meclislerinden bahsedilir. İçki sunan sakidir. Saki sevgilinin özelliklerini yansıtır yada sevgilinin ta kendisidir. Aşk içki meclisinden sakinin güzelliğinden ve onun sunduğu içkiden dolayı mest olur. İçkili, eğlenceli toplantıyı karşılayan bezm alemi genellikle ilkbaharda kurulur. Bu alemde musiki, mum, buhur, muhtelif saz aletleri ve kokular, içki ve sakiler yer alır. Bu eğlenceler tasvirlerle dile getirilir.

11. Kaside'nin 75-81. Beyitleri, 12. Kaside'nin 1-20. Beyitleri, 13. Kaside'nin 1-13. Beyitleri, 15. Kaside'nin 1-22.. Beyitleri, 16. Kaside'nin 9-19. Beyitleri, 21. Kaside'nin 6-13. Beyitleri, 22. Kaside'nin 25-42. Beyitleri, 23. Kaside'nin 10-25. Beyitleri, 26. Kaside'nin 1-8. Beyitleri, 33. Kaside'nin 1-19. beyitleri, 34. Kaside'nin 1-9. beyitleri, 36. Kaside'nin 1-33. beyitleri, 44. Kaside'nin 1-12. beyitleri bu türde yazılmıştır.

Gazellerin büyük çoğunluğu bu türe dahil edilebilecek türdendir.

12. Kaside'den

9	Sâki cihân bezendi zümürürd bisât ile
Al ctme al eline yine lâle-vâr lâ'l
16	Kanlı yaşımı zülfün ucunda gören dedi
Rengin lâtifedir tutar ağzında mâr lâ'l
19	Nûş cyle câm-ı bâdeyi nûşin lebinle kim
Gûş-ı kadehde zeyn ola bir gûş-vâr-ı lâ'l

2-Şehrengiz: “Edebi bir terim olarak *şehrengiz*; bir şehrin güzellerini, tabi güzellikleri, tabi güzelliklerini ve sosyal özelliklerini tasvir yoluyla tanıtan nazım türüdür.¹⁴ Ahmed Paşa Divanı'nda şehir mahbûbları hakkında Gazel nazım şekliyle yazılmış *şehrengiz* türü örnekleri şunlardır:

¹³ Karabey,Turgut, Ahmed Paşa (Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Bazı Şiirlerinin Açıklamaları), Atatürk Üniv. Fen-Ed. Fak. Yay., Erzurum 1991, s.XXIX.

¹⁴ Akkuş, Metin, Türk Edebiyatında Bursa Şehrengizleri, Osmanlı Edebiyatı Araştırmaları, Fen-Edciyat Fakültesi Yayınları, Erzurum, 2000, s. 70

154. Gazel, "Ali'nin" redifli olup 7 beyittir.

Âyine-i cândır ruh-ı zibâsı Alinin
Bu gözle muhâl oldu temâşâsı Alinin

Kim gezdire hurşidi gümüş serv üzerinde
Fitneyle meğer kâmet-i ra'nası Alinin

Bir serv durur yaprağı sine yemişi nâz
Doğrusu belâdır kad-ı bâlâsı Alinin

155. Gazel, "İshakın" redifli olup 7 beyittir. 156. Gazel "Kasımın" redifli olup 8 beyittir. 157. Gazel "Kasımın" redifli olup 6, 195. Gazel "İbrahim" redifli olup 10, 293. Gazel "Mustafa" redifli olup 7, 322. Gazel "Çelebi" redifli olup 7 beyitten oluşmuştur. 14. Kıt'a Bostancıoğlu adına 3 beyitlik bir şehrengizdir.

3-Rahşiye: Divan edebiyatında at için yazılan *kaside* ve *mersiye*. Söz konusu edilen atlar olağanüstü özelliklere sahip olarak gösterilirler.¹⁵ Bu Divan'ın 41. Kaside'si bu türde yazılmıştır. 15 beyitlik bu kasidenin tamamı *rahşiyedir*. Bu kaside de atın bizzat kendisi tasvir edilmez. Atın özelliklerinden, atın tasvirinden yola çıkılarak mecazi bir anlatımla devlet atı övülür. Devlet atına binen padişah'tır. Dolayısıyla padişah'ın övgüsü içerisinde at ele alınıp anlatılır.

41. Kaside'den:

- 1 Ey ol ki devlet atına olduğu dem süvâr
Pür-anber oldu dâmen-i sahra vü kûh-sâr
- 2 Benzer ki âsumânda görünen hilâl-i ıyd
Atın ayağı izidir ey Şâh-ı kâm-gâr
- 4 Ol ata çok değil bu kadar izzet ü şeref
K'anun ayağı tozuna and içe Girdigâr
- 13 Tuttukça heft kişver-i eblak-süvâr-ı subh
Maşrıkla mağribi tutasın âfitâb-vâr

4-Mersiye: "Mersiye Arapça resa kökünden gelen bir kelime olup ölenin iyiliklerini sayıp dökmek demektir. Terim olarak ise *mersiye*, ölen birinin ardından duyulan üzüntüyü dile getirmek, o kişinin iyi taraflarını anlatmak ve ölene karşı şairin ilgisini ifade etmek üzere yazılan lirik şiirlere verilen addır."¹⁶

¹⁵ Pala, İskender, A.g.e., s.450.

¹⁶ İsen, Mustafa, Acıyı Bal Eylemek-Türk edebiyatında Mersiye, Akçağ Yayınları,

29 numarayla verilen terki-i bend Şehzade Mustafa'nın ölümüne yazılmış, beş bendden oluşan ve her bölümde 12 beyit bulunan bir *mersiyedir*.

Terki-i bendin 1. Bölümünden:

1	Dolab-ı çarh dökdüğü seyl-i fenâ imiş
Bağ-ı zamâne dopdolu hâr-ı cefâ imiş
10	Ol Şeh kanı ki sâye salam derdi âleme
Konmadan uçtu bilmedik ol hod hümâ imiş
12	Şâdı gönümü gam buludu kapladı diriğ
Yerlerle yer ü gök dün ü gün ağladı diriğ

5-Nasihâtname: Öğüt verici özellikte yazılmış olan didaktik eserlerdir.¹⁷ Nasihatname türünde müstakil eserler yazıldığı gibi (Nabi'nin Hayriyesi) divanlar içerisinde kişiyi çeşitli konularda uyarmak, ona ders vermek, kişinin ahlaklı olmasını sağlamak, çağın ve toplumun değer yargılarını sunmak amacıyla da bu türe örnek teşkil edecek şiir yada beyitler yazılmıştır.

259. Gazel'in 3. 4. ve 5. beyitleri, 19. Kıt'a ve 31. Müfret bu türe girebilecek beyitlerdir.

19. Kıt'a:

Sanma bir söz diyeyin anla ki bin cândan yig
Söz ki cândan yig ola nesne mi var andan yig

Hasıl et künc-i ferâgatde kanâ'at gencin
Kim ola saltanatın mülk-i Süleymân'dan yig

31. Müfret:

Tâk-ı çarhın nakşını bâkî sanıp aldanma kim
Köhne mihmân-hânedir halk-ı cihân mihmândır

6-Tarih veya (Tarih Düşürme): "Bir hadisenin vuku bulduğu tarihi (ebced) hesabıyla bir mısra veya bir beyitte tesbit etmek, eski şairlerce çok makbul bir hüner sayılır. Tarih söylemenin de çeşitli usulleri vardır. Bir mısranın bütün harflerinin hesap edildiği, sadece noktalı harflerin hesap edildiği, sadece noktasız harflerin hesap edildiği tarihler gibi."¹⁸

Ankara, 1993, s.2-3

¹⁷ Pala. İskender A.g.e., s.380.

¹⁸ Levent, Agah Sırrı. Divan Edebiyatı (Kelimeler ve Remizler; Mazmunlar ve Mefhumlar), Enderun Yay.. İstanbul, 1984, s.405-408

Divan'da 6 Tarih vardır. Bunlardan birincisi, Ermenek kalesi'nin fetih tarihine, ikincisi, Sultan Bayezid'in tahta çıkış tarihine, üçüncüsü, Sultan Bayezid Cami'nin yapılış tarihine, dördüncüsü, şairin kendisi için yaptırdığı bir evin yapılış tarihine, beşincisi, Sultan Bayezid'in yaptırdığı Darü'l-hayr'ın yapılış tarihine, tarih düşürülmüştür. Altıncısı *bilesin sen Alinin tarihin* şeklinde geçmektedir.

Tarih-i Cülûs-ı Sultan Bâyezid

Çıkdı devlet tahtına Şeh Bâyezid
Ol cülûs etdi cihân bahtın sarayı'id

Yazdı levh üzre kalem tarihini
Kaysar oldu Ruma Sultan Bâyezid

Son mısradaki harflerin toplamı: 886/1481 tarihini vermektedir.¹⁹

7-Lugaz: Manzum bilmece. Konu edilen şeyin özelliklerini söyleyerek ne olduğunu bilinmesini istemek amacıyla yazılan şiirlerdir.²⁰

Divan'da 22., 23., 24., 25., 26., 27. Kıt'alar lugaz türündedir.

Lugaz-ı Satranç

Ol ne turfa kal'adır k'anda dü reng
Cânsız erler var ederler sulh u ceng

Sulh eder ol kal'ayı def'i harâb
Ceng ma'mur eder anı bî-dreng

8-Iyadet (Hasbihal): Hatır sorma, ziyaretinde bulunma. Hasta ziyareti²¹ anlamına gelen iyadet, Ahmed Paşa Divanı'nda tür olarak işlenmiştir.

32. Kaside "Der-Iyâdet-i Şâh-ı Revân" başlığı altında 17. beyitten oluşmuş bu türün özelliklerini yansıtan bir şiirdir. Aşağıdaki beyitler bu kasideden alınmıştır:

1	İki cihânın cânısın sen cânâ sıhhat yaraşır
Cûd u kerem bürhânısın bürhâna sıhhat yaraşır
16	Yâ Rab bu devlet bedrini kurtar husûf-ı za'fdan
İzzet göğünde ol meh-i tâbana sıhhat yaraşır

¹⁹ Karabey, Turgut, A.g.e., s. XIV

²⁰ Pala, İskender, A.g.e. s.317.

²¹ Develioğlu, Ferid, Osmanlıca-Türkçe Lugat, Aydın kitabevi Yay., 11. Baskı Ankara 1993.

17 Nakl olsun ol derd ü elem a'dâna ey kân-ı kerem
Tâ haşre dek sen menba'ı ihsâna sıhhat yaraşır

9-Hicviye: *Medhiye*, *fahriye* ve *hicviye* adlarıyla yazılan kasidelerden yola çıkılarak, kasidelerin konusu dikkate alınmış ve bu tarzdaki şiirlere sözü edilen isimler verilmiştir. Genel olarak tür ve üslup konusu ayırt edilmeksizin ele alınan bu tarz anlatımların son dönemlerde yapılan çalışmalarda tartışmaya açıldığını görmekteyiz. “Türün bir sunuş şekli olarak tanımlanması, divan edebiyatında *medh*, *fahr*, *hicv* terimlerinin *üç sunuş şekli (tarz veya üslup)* olarak yorumlanabileceğini akla getiriyor. Edebi eserlerde yazar/şairin anlatımında üç temel tavır takındığını hatırlayalım. Türlerin hangi bakış açısıyla değerlendirileceği çok netleşmediğine göre divan edebiyatında manzum ve mensur oluşuna bakılmaksızın bu tür eserler *övme-övmeme-yerme* tarzında yazılmış eserler olarak kabul edilebilir.²² Bu tarz şiirlerin tür adı netleşmediğinden dolayı şimdilik bu konuyu tartışmaya açık bırakarak bu tarz anlatımları *mehdiye*, *fahriye* ve *hicviye* adlarıyla veriyoruz.

Hicviye, bir kişiyi, toplumu, sosyal bir olayı veya herhangi bir şeyi yermek amacıyla yazılan türlerdir.²³

Ahmed Paşa Divanı'nda 30. Kaside “Fi-mezemmeti'd-dünya” başlığı altında yazılmış 5 beyitlik bir *hicviye*dir. Mezemmet, “*kınama*, *yerme*, *yerilecek*, *kınanacak*” anlamına gelir. Bu kaside'de dünya hicvedilmiştir. Aşağıdaki beyitler bu kasideden alınmıştır:

Bir tâze arûs oldu bu dünyâ-yı denî gör
Nice bezemiş kendüzün ol pîre-zeni gör

Div-i feleğin rîvine aldanma sakın kim
Emsâlini durmaz yutar ol Ehrimeni gör

Şol tâze bendeler ki yer altında yatarlar
Hâlin demek için dil uzatmış çemeni gör

Eydür ki yer altındaki esrârı sorarsan
Var lâleyi başındaki kanlı kefeni gör

Her subh için çektiğini tîgini hurşid
Fehm etmez isen bâri bu kanlı legeni gör

²² Akkuş, Metin, Türk Edebiyatında Türlerin Tasnifi ve Divan Edebiyatında Tasnif Problemi, A.g.e., s.23

²³ Akkuş, Metin; Pala, İskender. Divan Edebiyatı'nda Hiciv. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, “Hiciv” maddesi, C.17. s.450-452

10. Medhiye: Sözlük anlamı *övme, övgü* olan *medhiye*, daha çok kasidelerde bir bölüm halinde ele alınan, saray-padişah-veziriazam-vezir-şeyhülislam vb. devlet erkânını ele alıp, onların iyi meziyetlerinden bahseden ve onları övmek amacıyla yazılan şiirlerdir.

Ahmed Paşa Divanı'ndaki *medhiye* ve bu *medhiyelerin* memduhlarını gösterelim:

1. Mesnevi (83-113). beyitleri, II. Bâyezid'e; 6. Kaside'nin I. Bölümünün (19-20). Beyitleri, II. Bölümün (1-11). beyitleri III. Bölümün (11 beyt) Hz. Emir Seyyid Sultan'a; 6. Kaside'nin V. Bölümü Emir Sultan'a; 7. Kaside (14 beyit) Şeyh Vefa'ya (dervişlere); 8. Kaside (11 beyit) Şeyh Vefa'ya; 9. Kaside (14 beyit) Vefâzâde'ye; 10. Kaside (15 beyit) Şeyh Tacüddin'e, 11. Kaside (1-45). Beyitler Saray'a; 11. Kaside (46-74). ve (83-92). beyitler Sultan Mehmed'e; 12. Kaside'nin (21-52). beyitleri Sultan Mehmed'e; 13. Kaside'nin (14-31). beyitleri Sultan Mehmed'e; 15. Kaside'nin (23-37). beyitleri Sultan Mehmed'e, 16. Kaside'nin (20-34). beyitleri Sultan Mehmed'e; 17. Kaside'nin (12-14). beyitleri Şah Bâyezid'e; 18. Kaside'nin (12-37). beyitleri Sultan Mehmed'e; 19. Kaside'nin (14-59). beyitleri Sultan Mehmed'e; 20. Kaside (36 beyit) Sultan Mehmed'e; 21. Kaside'nin (13-22). beyitleri Sultan Mehmed'e; 22. Kaside'nin (11-24). ve (42-45). beyitleri Sultan Mehmed'e; 23. Kaside'nin (26-53). beyitleri Sultan Mehmed'e; 24. Kaside'nin (19-31). beyitleri Sultan Bâyezid'e; 25. Kaside'nin (18-41). beyitleri Sultan Cem'e; 26. Kaside'nin (9-15). beyitleri Sultan Cem'e; 27. Kaside (42 beyit) Kerem redifli kaside- Sultan Mehmed'e; 33. Kaside'nin (20-32). beyitleri Şah Bâyezid'e; 34. Kaside'nin (10-31). beyitleri Şah Bâyezid'e; 35. Kaside'nin (13-26). beyitleri Bâyezid'e; 36. Kaside'nin (34-53). beyitleri Şah Bâyezid'e *medhiyedir*.

11-Fahriye: Şairlerin kendi şiirlerini, sanatkârlıklarını, söz söyleme kudret ve güçlerini övdükleri, yani övündükleri şiirlerdir. Ahmed Paşa Divanı'nda şu beyitler *fahriye* tarzındadır.

11. Kaside (92-96). Beyitler; 12. Kaside (53-57). beyitler; 15. Kaside (38-40). beyitler; 18. Kaside (36-41). beyitler; 19. Kaside (58-60). beyitler; 21. Kaside (21-22). beyitler; 22. Kaside (46-48). beyitler; 23. Kaside (54-56). beyitler; 24. Kaside (32-34). beyitler; 34. Kaside 33. beyit; 35. Kaside (36-37). beyitler; 20. Gazel'in 8 ve 9. beyitleri; 22. Gazel'in 8. beyti; 37. Gazel'in 9. beyti; 38. Gazel'in 5. beyti; 44. Gazel'in 6. beyti; 45. Gazel'in 5. beyti; 46. Gazel'in 8 ve 9. beyitleri; 56. Gazel'in 8. beyti; 65. Gazel'in 6 ve 7. beyitleri; 72. Gazel'in 11, 12 ve 13. beyitleri; 76. Gazel'in 7. beyti; 77. Gazel'in 7 ve 8. beyitleri; 84. Gazel'in 9. beyti; 88. Gazel'in 5. beyti; 89. Gazel'in 13. beyti; 92. Gazel'in 14. beyti; 93. Gazel'in 5. beyti; 97. Gazel'in 8. beyti; 99. Gazel'in 5. beyti; 102. Gazel'in 6. beyti; 108. Gazel'in 7. beyti; 115. Gazel'in 8. beyti; 116. Gazel'in 5. beyti; 125. Gazel'in 8. beyti; 142. Gazel'in 7. beyti; 144. Gazel'in 9. beyti; 152. Gazel'in 8. beyti; 173. Gazel'in IX. Bendi; 185. Gazel'in 6. beyti; 224. Gazel'in 7. beyti; 229. Gazel'in 11. beyti; 237. Gazel'in 8. beyti; 239. Gazel'in 7. beyti; 241. Gazel'in 6 ve 7. beyitleri; 243. Gazel'in 7. beyti;

257. Gazel'in 6. beyti; 266. Gazel'in 10. beyti; 277. Gazel'in 9. beyti; 278. Gazel'in 12. beyti; 288. Gazel'in 11. beyti; 291. Gazel'in 5 ve 6. beyitleri; 294. Gazel'in 5. beyti; 307. Gazel'in 5. beyti; 314. Gazel'in 5. ve 6. beyitleri; 315. Gazel'in 7. beyti; 323. Gazel'in 7. beyti; 324. Gazel'in 6. beyti; 344. Gazel'in 5. beyti; 350. Gazel'in 11. beyti ve 43. Kit'a *fahriyedir*.

ABSTRACT

Literary forms is one of the issues which is necessary to be studied in the literature of Divan. So far, this matter has been usually approached totally. In this study, it was tried to show how literary forms are reflected to the forms of verse such as lines, couplet, qaside, couplets, etc. differently from total approaches. Thus, the Divan of Ahmet Pasha was taken as an example and the literary forms in this Divan were tried to be classified according to this method under consideration.